

Bouda, Jiří; Hus, Miroslav; Omelka, Martin; Řebounová, Otakara; Šneberger, Jiří

Archeologický výzkum u kostela sv. Vavřince ve Vrčeni (okres Plzeň-jih)

Archaeologia historica. 2022, vol. 47, iss. 2, pp. 687-717

ISSN 0231-5823 (print); ISSN 2336-4386 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/AH2022-2-10>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.76765>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](#)

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20221020

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM U KOSTELA SV. VAVŘINCE VE VRČENÍ (OKRES PLZEŇ-JIH)

JIŘÍ BOUDA – MIROSLAV HUS – MARTIN OMEJKA – OTAKARA ŘEBOUNOVÁ –
JIŘÍ ŠNEBERGER

Abstrakt: Příspěvek shrnuje poznatky ze záchranného archeologického výzkumu ve Vrčeni (okr. Plzeň-jih) v letech 2018 až 2019. Výzkum byl vyvolán přístavbou nových učeben k areálu stávající základní školy v těsné blízkosti kostela sv. Vavřince. Zjištěný relikt zaniklé barokní hřbitovni zdi dělí zkoumanou plochu na dvě části. Severní části dominuje objekt středověké vápenné jámy. V jižní části, na ploše raně novověké části zaniklého hřbitova, bylo zdokumentováno 38 pohřbů v anatomické poloze, celkem 27 dospělých a 11 nedospělých jedinců; odhadnuto šest mužů, sedm žen a jeden indiferentní jedinec. Z plochy zaniklého raně novověkého hřbitova byla rovněž získána pohřební výbava tvořená třinácti novověkými devocionáliemi (sedmi náboženskými medailkami a šesti latinskými křížky) a jedním oděvním doplňkem – knoflíkem. V kontextu hrobů číslo 5 a 30 se našel soubor 62 drobných mincí. Výzkum kromě zjištění intaktně dochovaných středověkých a raně novověkých situací může přispět k pochopení duchovního světa jedince v období baroka v malé vesnici na západě Čech.

Klíčová slova: raný novověk – hřbitov – antropologická analýza – devocionálie – mince.

Archaeological research at the Church of St. Lawrence in Vrčeň (Plzeň-South district)

Abstract: This contribution summarizes the findings of rescue research in Vrčeň (Plzeň-South district) between 2018 and 2019. The research was triggered by the addition of new classrooms to the premises of a primary school in close proximity of the Church of St. Lawrence. The remains of the wall of a baroque churchyard divide the investigated area into two sections. The north section is dominated by a medieval lime pit. In the south section, in the area of the early modern-age part of the former churchyard, 38 burials were documented, a total of 27 adults and 11 juveniles; six males, seven females and one undetermined individual were estimated. Grave goods recovered from the area of the former early modern-age churchyard consisted of thirteen modern-age devotionalia (seven small religious medals and six Latin crosses) and one clothing accessory, a button. A series of 62 small coins was found in the context of graves 5 and 30. Apart from identifying intact surviving medieval and early modern-age contexts, the research might contribute to understanding the spiritual world of the individual in the baroque period in a small village in West Bohemia.

Key words: early modern age – churchyard – anthropological analysis – devotionalia – coins.

Vrčeň (1352 Wryczan, 1369 Wrczanum) leží zhruba 35 km jihovýchodně od Plzně a 4 km severovýchodně od Nepomuku (Plzeňský kraj, okr. Plzeň-jih). Geograficky je území Vrčeně okrsek Zelenohorské pahorkatiny, která je součástí Nepomucké vrchoviny, dále je řazena do Středočeské pahorkatiny. Nadmořská výška obce se pohybuje mezi 420–450 m (Bína–Demek 2012, 67–68).

První písemná zmínka o obci Vrčeň je z roku 1189, kdy je jako svědek na listině plasického kláštera zmíněn Otto de Woirzan. Týž, tentokrát psaný jako Otto de Wrscan, je uváděn k roku 1192. Jeho syn Otta, zvaný Magnus, je uveden jako svědek na listině Přemysla Otakara I. z roku 1216, kterou král potvrdil ves Nynice jako majetek kláštera cisterciáků v Plasích. Podací právo k místnímu kostelu sv. Vavřince patřilo zčásti opatům pomuckého kláštera, zčásti místním vladykům (Profous–Svoboda 1957, 628). Poslední zmínka o zdejším zemanském rodu je k roku 1360, kdy zde seděl Otolav z Vrčeně. Poté se Vrčeň stala majetkem cisterciáckého kláštera v Pomuku. Pomucký klášter byl založen pravděpodobně v letech 1144–1145 zřejmě některým z nevládnoucích členů přemyslovské dynastie. V době rozmachu ve 13. století vlastnil klášter jeden z největších majetkových komplexů v Čechách. Zkázu kláštera a zásadní majetkové změny přineslo husitské hnutí. Již v druhé polovině roku 1419 zaútočil na okolí kláštera Mikuláš z Husi. Samotný klášter byl dobyt husity 25. dubna 1420 a v srpnu téhož roku zapsal král Zikmund klášterní majetek jako zástavu Bohuslavu ze Švamberka (Charvátová 2013, 275–282).

Vrčeň se stala na více než 400 let součástí zelenohorského panství vzniklého z části klášterního pomuckého majetku a sdílela jeho osud až do zániku patrimoniální správy. Za třicetileté války byla vesnice včetně kostela sv. Vavřince vypálena. V roce 1654 se dle berní ruly připomíná ve Vrčeni 35 usedlostí, selských gruntů z toho však bylo jen devět (Berní rula, 476). Po třicetileté válce patřila vesnice na zelenohorském panství spíše mezi vesnice chudší, teprve s příchodem Martiniců v roce 1726 dochází k hospodářskému rozvoji, oživení vrčeňských hutí a založení několika nových hamrů. Pro ekonomiku vsi měla jistě význam i blízkost poutního místa Nepomuku (Křišťan 1989, 30–31). Společensví hutníků a poutníků mělo velkou důležitost pro ekonomiku malé vesnice a mohlo souviset s nálezem na hřbitově u kostela sv. Vavřince.

Jádrem vesnice je relativně rozsáhlá návěs mírně se svažující k severu. V nejvyšším místě na jihovýchodním okraji návěsi stojí kostel sv. Vavřince, poprvé zmíněný v roce 1352, obklopený zaniklým hřbitovem. V těsné blízkosti kostela se nachází objekt školy a fary. V letech 1866–1869 byl kostel rozšířen a přestavěn ve stylu novogotickém. Fara čp. 44 naproti kostelu je podlouhlá přízemní stavba se středním věžovým rizalitem. Na návěsi severně od kostela stojí dvoupodlažní budova školy. Severovýchodně od jádra vesnice podél Čechovického potoka leží druhotná raně novověká chalupnická zástavba vzniklá dělením větších gruntů (Karel–Foud 2000, 189–191). Ve Vrčeni se do současnosti dochoval významný soubor lidové architektury, v němž až do 19. století převažovala dřevěná zástavba, přičemž novodobá zástavba se jádra vsi dotkla jen minimálně.

Záchranný archeologický výzkum byl v listopadu 2018 vyvolán stavebními pracemi souvisejícími s rozšířením objektu místní základní školy čp. 43 na východním okraji návěsi. Zkoumaná plocha (před výzkumem školní zahrada) leží jižně, mezi objektem školy a areálem kostela sv. Vavřince. Kostel stojící na jižní straně nepravidelné návěsi je po jeho severní, východní a jižní straně obklopen novodobou ohradní zdí patrně z druhé poloviny 19. století, vymezující zatrávřenou plochu sloužící dříve jako hřbitov. Hřbitov u kostela byl aktivně využíván jistě již od založení kostela až do poloviny 19. století. V letech 1854–1855 byl na bývalém husarském cvičišti na „*Bejnojc rovině*“ asi 300 m jižně od centra vsi založen hřbitov nový (Křišťan 1989, 47).

Během skrývky plochy byl odkryt relikt ohradní zdi hřbitova, která dělila zkoumanou plochu o rozloze asi 100 m² na dvě části (obr. 1). Struktura zdva hřbitovní zdi odpovídá barokní tradici a zeď je zobrazena ještě na mapě stabilního katastru (1824–1843). V severní části plochy o rozloze asi 80 m², situované blíže ke stávajícímu objektu základní školy, bylo několik zahloubených objektů a především vápenná jáma o rozměrech 8 × 2 m a zdokumentované hloubce 0,5 m. Na základě nálezů drobných keramických zlomků obsažených ve vápenné krustě na dně jámy je možné vztáhnout závěr její existence do období pozdního středověku. Její rozměr může napovídat, že sloužila pro potřeby velké stavby v blízkém okolí, možná pro samotný kostel sv. Vavřince.

Ve druhé části skryté plochy (ca 20 m²) mezi hranou výkopu a reliktem ohradní hřbitovní zdi se nacházela část zaniklého hřbitova. Zkoumána byla celá skrytá plocha, na které se nacházela komplikovaná stratigrafická situace (Čechura 2010, 114). Byl prozkoumán veškerý hřbitovní horizont až na úroveň geologického podloží. Zde se podařilo odkryt celkem 38 pohřbů jedinců uložených v anatomické poloze (obr. 2). Pohřby byly následně arbitrárně rozděleny do čtyř hrobových úrovní sloužících pro účely zpracování (obr. 3). Kostry se nacházely ve hnědé až šedo hnědé hlinitopísčité středně ulehlé vrstvě s příměsí drobných kaménků. Ve třinácti případech byly ve vrstvě rozpoznány hrobové jámy. U pětadvaceti hrobů se dochovaly stopy rakve. Ve třinácti případech se dochovalo dřevo rakve i hřeby, v jednom případě samotné dřevo a v jedenácti případech jen hřeby. U osmi jedinců byla nalezena hrobová výbava, z čehož jeden jedinec měl dva předměty. Většina pohřbů byla poškozena následným pohřbem a zde existujícími půdními podmínkami.

Z plochy zaniklé raně novověké části hřbitova byla získána pohřební výbava tvořená třinácti novověkými devocionáliemi (sedmi náboženskými medailkami a šesti latinskými křížky) a jedním oděvním doplňkem – knoflíkem. V kontextu hrobů číslo 5 a 30 se našel soubor 54 drobných mincí doplněný následně osmi mincemi z plochy hřbitova, avšak z těsné blízkosti zmíněných hrobů 5 a 30.

Obr. 1. Vrčeň, celkový pohled od východu na plochu výzkumu. Vlevo zaniklý novověký hřbitov. Foto J. Bouda, 2019.

Abb. 1. Vrčeň, Gesamtansicht der Grabungsfläche von Osten. Links – verschwundener neuzeitlicher Friedhof. Foto J. Bouda, 2019.

Celkem 38 pohřbených jedinců v anatomické poloze bylo vypreparováno a polohopisně a výškopisně zdokumentováno.

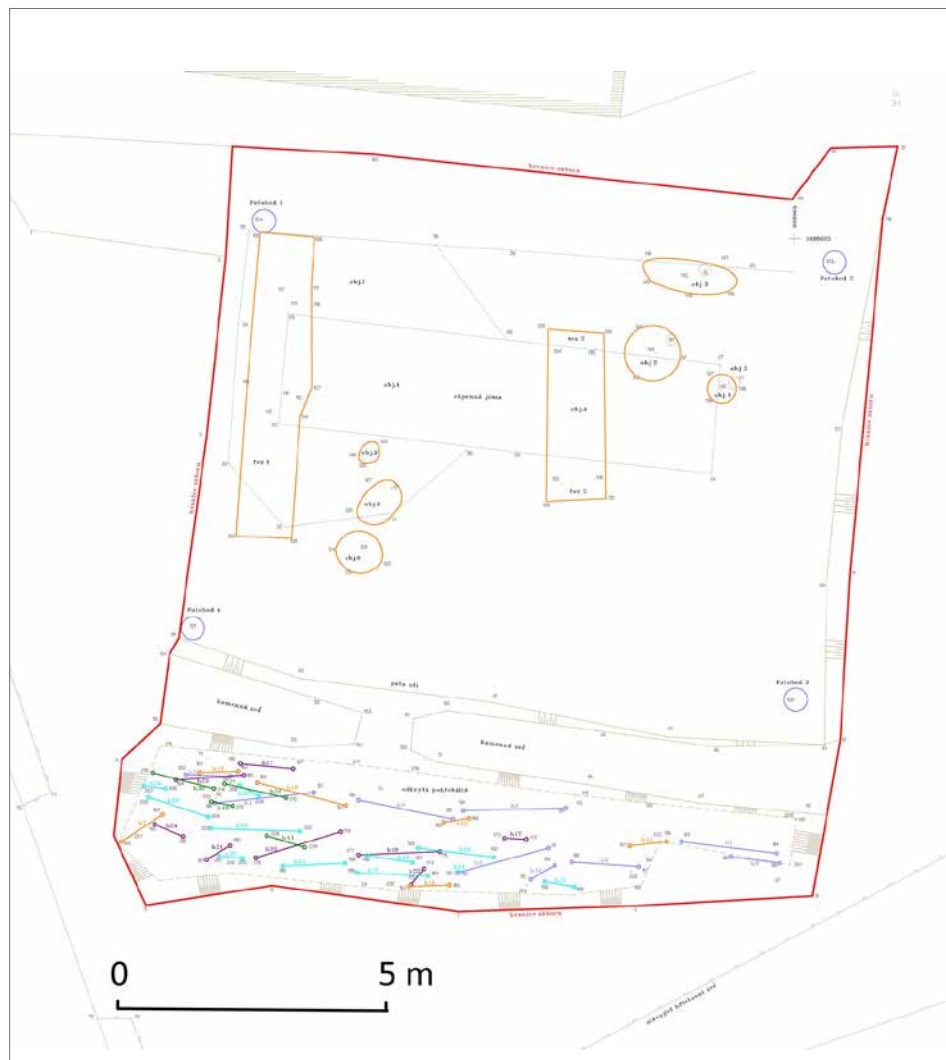
Biologická antropologie

Hodnocený kosterní soubor obsahuje celkem 38 jedinců. U každého z nich bylo postupně provedeno hodnocení zachovalosti, základní demografické odhady a identifikace přítomných patologických nebo jiných stresových projevů a variet.

Metodologie

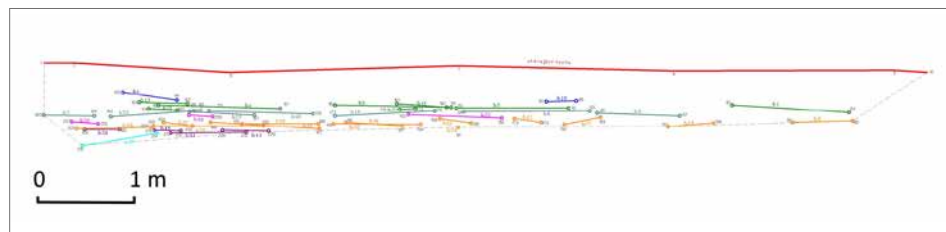
Zachovalost kosterního souboru byla hodnocena kvantitativně a kvalitativně. Jako kvantitativní metoda byl použit tzv. BRI index (*Bone Representation Index*), procentuálně vyjadřující poměr mezi přítomnými kostmi a jejich očekávaným počtem (Bello a kol. 2006, 26). Pro hodnocení kvalitativní zachovalosti byla zvolena metoda Gordon–Buikstra (1981, 568–569), využívající pro hodnocení číselnou škálu od jedné do pěti, kde „1“ je nejlepší a „5“ nejhorší zachovalost. Alveolární kosti a dentice byly hodnoceny samostatně za pomoci indexů CAI (*Comparative Alveolar Index*) a CDI (*Comparative Dental Index*), které vyjadřují zachovalost také jako procentuální vyjádření mezi přítomným počtem segmentů a jejich očekávaným počtem (Strouhal 1964, 53–54).

Odhad věku dožití byl u dospělých jedinců proveden na základě hodnocení morfologie *facies symphysiales* (Brooks–Suchey 1990) a *facies auriculares* (Buckberry–Chamberlain 2002; Schmitt 2005) pánevních kostí a dle úrovně obrusu zubů (Lovejoy 1985). U jedinců se

Obr. 2. Vrčeni, celkové zaměření výzkumu. Provedl GpŠ Šedivý spol. s r. o., 2019.

Abb. 2. Vrčeni, Gesamtvermessung der Grabung. Durchgeführt von der Fa. GpŠ Šedivý spol. s r. o., 2019.

Obr. 3. Vrčeni, zaměření čtyř arbitrárních hrobových úrovní. Provedl GpŠ Šedivý spol. s r. o., 2019.

Abb. 3. Vrčeni, Vermessung der vier arbiträren Grabebenen. Durchgeführt von der Fa. GpŠ Šedivý spol. s r. o., 2019.

zachovalou osifikovanou štítnou chrupavkou byla použita i metoda dle Vlčka (1980). Věk dožití u nedospělých jedinců byl hodnocen na základě mineralizace a erupce zubů (Ubelaker 1989), podle délky těla dlouhých kostí (Maresh 1970) a na základě míry srůstu diafýzy a epifýzy kostí (Ferembach–Schwidetzky–Stloukal 1980). V případě špatné zachovalosti segmentů potřebných pro přesnější odhad věku dožití bylo alespoň aspektivně stanoveno, zda se jedná o dospělého, nebo nedospělého jedince.

Odhad pohlaví byl primárně proveden dvěma metodami na pánevních kostech. První metoda, DSP (*Diagnose Sexuelle Probabiliste*), je morfometrická a sleduje tedy různé rozměry na pánevních kostech (Murail a kol. 2005). Druhá metoda je morfoskopická, sleduje odlišnosti v podobě několika pánevních segmentů (Bruzek 2002). V případě absence, špatné zachovalosti nebo pro srovnání s výsledky odhadu na základě pánevních kostí bylo využito morfoskopické hodnocení lebky (Walrath a kol. 2004, 134). Odhady pohlaví byly také doplněny o metodu dle Černý–Komenda (1980, 147–167) založenou na sledování rozměrů pažní a stehenní kosti. Odhady pohlaví provedené pouze na základě této metody dosahují nižší jistoty a spolehlivosti, a proto jsou výsledky uvedeny v závorkách (tab. 1). U nedospělých jedinců pohlaví odhadováno nebylo.

Odhad výšky postavy byl proveden pomocí matematické metody založené na měření dlouhých kostí (Sjøvold 1990). Upřednostňována byla anatomická délka stehenní kosti, v případě její absence byla použita jiná zachovalá dlouhá kost.

Hodnocení patologických projevů na kostech bylo provedeno pouze makroskopicky a ve srovnání s již v literatuře publikovanými případy (viz Capasso–Kennedy–Wilczak 1999; Horáčková a kol. 2004; Ortner 2003; Ortner–Aufderheide 1991; Waldron 2009). Zubní kazy pak byly hodnoceny na základě indexu *intenzity kazivosti* (I-CE) a indexu *frekvence kazivosti* (F-CE). Podrobnější metodologický popis je možné dohledat v pracích Hillson (2001); Horáčková a kol. (2004); Jarošová (2016).

Výsledky hodnocení kosterního souboru

Index zachovalosti studovaného souboru vychází relativně nízký, neboť u dvaceti devíti jedinců nedosahuje hodnoty 50 % a u dvaceti tří z těchto jedinců ani hodnoty 30 %. Průměrná kvantitativní zachovalost souboru dosahuje hodnoty 32 %. Kvalitativní zachovalost dosahuje průměrné hodnoty 2,8 (modus = 3). Zachovalost dentice a alveolárních kostí vychází u dospělých jedinců na CDI 11 %, respektive CAI 26 %.

Soubor tvoří celkem jedenáct nedospělých a dvacet sedm dospělých jedinců. Konkrétně se jedná o jednoho jedince ve věkové skupině *infans Ib* (0,5–7 let, od prořezání prvního zubu); čtyři jedince *infans II* (7–14 let, od prořezání první trvalé stoličky); šest jedinců *juvenis* (14–21 let, od prořezané druhé trvalé stoličky); osmnáct jedinců ve skupině *adultus* (21–40 let, od uzavření všech růstových štěrbin) a devět jedinců označených jako *starší adultus* (> 40 let, jedná se o dospělé jedince, u kterých komplexní stav skeletu naznačuje spíše vyšší věk dožití). Poslední uváděná věková skupina nebyla rozdělena do podrobnějších podskupin z důvodu zvyšující se nepřesnosti a nejistoty odhadu se zvyšujícím se věkem dožití.

Pohlaví bylo odhadováno pouze u dospělých jedinců, u kterých to dovozovala zachovalost. Soubor dvaceti sedmi dospělých jedinců tvoří šest mužů, sedm žen a jeden indiferentní jedinec. U dvaceti čtyř jedinců nebylo možno pohlaví odhadnout (jedenácti nedospělých jedinců a třinácti z důvodu špatné zachovalosti).

Výšku postavy bylo možno vypočítat u dvanácti dospělých jedinců (tři muži, dvě ženy, jeden indiferentní a šest nehodnocených). Výška se pohybovala od 158,5 cm do 180,2 cm. Průměrná výška všech jedinců byla 163,2 cm.

Přítomné patologie, traumata a další stresové projevy jsou uvedeny pro každého jedince zvlášť v tabulce 1. Na poměrně malou velikost souboru se v něm vyskytuje celá řada zajímavých patologických změn. Za zmínku stojí pět případů zhojených zlomenin, z čehož jsou dvě tzv. únavové, dvě zlomeniny žeber a jedna lýtkové kosti. Jeden jedinec (hr. 9) má na žebrech

Tab. 1. Southern výsledků antropologického hodnocení kosterního souboru spolu s použitými metodami. BRI – Bone Representation Index; CDI – komparativní dentální index; CAI – komparativní alveolární index; M = muž; F = žena, (M) = spíše muž; (F) = spíše žena; I = indifferntní; m = měsíce. Autor J. Šneberger, 2022.

Tab. 1. Zusammengefasste Ergebnisse der anthropologischen Auswertung des Knochenkomplexes zusammen mit den verwendeten Methoden. BRI – Bone Representation Index; CDI – komparativní Dentální Index; CAI – komparativer Alveolarindex; M = Mann; F = Frau, (M) = eher Mann; (F) = eher Frau; I = indiffernt; m = Monate. Autor J. Šneberger, 2022.

Hrob č.	Věk / věková kategorie	Použitá metoda (odhad věku)	Pohlaví	Použitá metoda (odhad pohlaví)	Výška postavy (cm)	BRI (%)	Kval. zach.	CDI (%)	CAI (%)	Patologie, traumata a jiné projevy stresu
1	29–81 let	Buckberry–Chamberlain (2002); Schmitt (2005); Vlček (1980)	M	Černý–Komenda (1980); Muraíl a kol. (2005)	161,6–169,5	69	3	16	25	Aktivní zánět okostice na levé pažní kosti; osteofyty na <i>cavitas glenoidales</i> ; <i>phalanx flexor hyper trophy</i> ; ostruha na <i>os calcanei</i> ; spondylofyty na hrudní a bederní páteři; <i>fovea arachnoidea</i> na obou parietálních kostech
2	29–81 let	Buckberry–Chamberlain (2002); Lovejoy (1985); Schmitt (2005)	F	Bruzek (2002); Černý–Komenda (1980); Muraíl a kol. (2005); Walrath a kol. (2004)	153,5–161,4	86	3	59	63	
3	<i>adultus</i>	aspektivní			163,1–171	26	3	0	50	
4	30–60 let	Buckberry–Chamberlain (2002); Lovejoy (1985); Schmitt (2005)	M	Bruzek (2002); Černý–Komenda (1980); Muraíl a kol. (2005)	167,3–175,4	88	2	53	100	Únavová zlomenina na <i>facies articularis calcanearis posterior</i> pravé hlezenní kosti; osteofyty na <i>facies articularis cuboidea</i> pravé patní kosti; <i>phalanx flexor hypertrophy</i> ; spondylofyty a eburnace na krční a bederní páteři
5	10 let ± 30 m	Marresh (1970); Ubelaker (1989)				58	3	75	100	<i>Cribrra orbitalia</i>
6	40–50 let	Lovejoy (1985)	F	Černý–Komenda (1980)	153,8–161,7	62	3	63	91	Aktivní zánět okostice na levé holení a lýtkové a pravé lýtkové kosti; osteofyty a porozita na <i>tuberositas ossis navicularis</i> ; <i>phalanx flexor hypertrophy</i>
7	<i>adultus</i>	aspektivní	(F)	Černý–Komenda (1980)	151,7–159,6	21	4	0	0	
8	20–39 let	Buckberry–Chamberlain (2002); Lovejoy (1985); Schmitt (2005)	(F)	Bruzek (2002); Muraíl a kol. (2005); Walrath a kol. (2004)	142,1–151,9	55	2	69	100	<i>Cribrra orbitalia</i> ; porozita na <i>impressio ligamenti costoclavicularis</i> obou klíčních kostí
9	> 40 let	Brooks–Suchey (1990); Buckberry–Chamberlain (2002); Lovejoy (1985); Schmitt (2005); Vlček (1980)	F	Bruzek (2002); Muraíl a kol. (2005)	157,7–165,6	76	2	56	84	Únavová zlomenina na <i>facies articularis inferior</i> pravé holení kosti; možná hyperostoa <i>facies medialis</i> levé holení kosti; možné projevy tuberkulózy na pravých žebrech; Schmorlovy uzly na dolní polovině hrudní páteře

Hrob č.	Věk / věková kategorie	Použitá metoda (odhad věku)	Pohlaví	Použitá metoda (odhad pohlaví)	Výška postavy (cm)	BRI (%)	Kval. zach.	CDI (%)	CAI (%)	Patologie, traumata a jiné projevy stresu
10	> 40 let	Buckberry–Chamberlain (2002); Schmitt (2005)	(M)	Černý–Komenda (1980)	173–182,2	26	2–3	0	0	Zhojená fraktura pravého žebra; Schmorlovy uzly na většině obratlů; spondylofyty na tělech bederních obratlů; výrazná porozita na <i>facies articularis sternalis</i> a na <i>facies articularis acromii</i> ; osteofyty na <i>processus coronoideus</i>
12	<i>adultus</i>	aspektivní	I	Černý–Komenda (1980)	161,9–171,7	17	3	0	0	Spondylofyty; porozita a eburnace na <i>processus articularis superior</i> 4., 5., a 6. krčního obratle
13	15–19 let	Ferembach a kol. (1980)				7	3–4	0	0	
14	<i>adultus</i>	aspektivní				5	3	0	0	Zhojený zánět okostice na levé holenní a lýtkové kosti
15	<i>adultus</i>	aspektivní	(M)	Černý–Komenda (1980)	175,3–185,1	10	2	0	0	
16	17–25 let	Ferembach a kol. (1980)				29	2–3	0	0	Zhojený zánět okostice na levé loketní kosti
17	<i>adultus</i>	aspektivní				19	4	31	9	Osifikovaný svalový úpon na pravém <i>maleolus lateralis</i> ; kostěný novotvar na <i>facies articularis malleoli</i> pravé dolní končetiny
18	35–50 let	Lovejoy (1985); Vlček (1980)	(F)	Černý–Komenda (1980); Vlček (1980)	153,6–163,4	38	3	0	0	Zhojený zánět okostice na obou lýtkových kostech a pravé holenní kosti; spondylofyty na hrudní páteři a výrazná ostruha na pravé patní kosti
19	15 let ± 36 m	Ferembach a kol. (1980); Ubelaker (1989)				60	1	25	100	
20	40–50 let	Lovejoy (1985)			154,7–163	43	3–4	50	50	
21	<i>adultus</i>	aspektivní	(M)	Černý–Komenda (1980)	160,7–168,6	12	2	47	72	
22	<i>adultus</i>	aspektivní				7	2	0	0	Porozita vyskytující se na obratlích od 7. krčního po 1. hrudní obratle; dále na 9. a 10. hrudním obratli; spondylofyty na 6. krčním a 2. hrudním obratli
23	10 let ± 30 m	Mareš (1970); Ubelaker (1989)				47	2	0	0	
24	<i>adultus</i>	aspektivní			155,3–163,2	29	4	84	72	Zhojená zlomenina levé lýtkové kosti; zhojený zánět okostice na levé holenní kosti

Hrob č.	Věk / věková kategorie	Použitá metoda (odhad věku)	Pohlaví	Použitá metoda (odhad pohlaví)	Výška postavy (cm)	BRI (%)	Kval. zach.	CDI (%)	CAI (%)	Patologie, traumata a jiné projevy stresu
26	<i>juvenis</i>	aspektivní				7	4	0	0	
27	3 roky ± 12 m	Ubelaker (1989)				16	3–4	0	0	
28	<i>adultus</i>	aspektivní			156,7–164,9	17	3	0	0	Schmorlovy uzly na hrudní páteři
30	26–60 let	Brooks–Suchey (1990); Buckberry–Chamberlain (2002); Schmitt (2005)	(F)	Černý–Komenda (1980)	155,9–163,8	48	2–3	0	0	Výrazné ostruhy na obou patních kostech; <i>phalang, flexor hyperthrophy</i>
31	16–24 let	Ferembach a kol. (1980)				31	2	0	0	
32	<i>adultus</i>	aspektivní				14	4	0	0	
33	10–10,5 roku	Maresh (1970)				18	2	0	0	Usurace v epifyze pravé holení kosti
34	53–92 let	Buckberry–Chamberlain (2002); Schmitt (2005)	M	Brůžek (2002); Černý–Komenda (1980); Murail a kol. (2005)	155,3–163,2	52	2–3	16	9	Možná <i>myositis ossificans</i> na pravé stehenní kosti; zhojená fraktura pravého žebra; spondylofýty a výrazná porozita na krční a bederní páteři; srosité dva bederní obratle; porozita na <i>facies articularis sternalis</i> obou klíčních kostí
35	15–24 let	Ferembach a kol. (1980)				36	3	0	0	Možný ostecm na levé holení kosti
36	<i>adultus</i>	aspektivní			157–167	10	3	0	0	
37	<i>adultus</i>	aspektivní				7	3	0	0	
38	<i>adultus</i>	aspektivní				10	2	38	50	Porozita a spondylofýty na 1. až 3. hrudním obratli
39	<i>adultus</i>	aspektivní			161–169	21	3	0	0	
40	7,5–8 let	Maresh (1970)				11	2	0	0	
41	<i>adultus</i>	aspektivní			158,7–166,9	17	3	0	0	

přítomnou kostní novotvorbu (obr. 4), která bývá spojována s projevy tuberkulózy (Roberts–Buikstra 2003, 87–110). Další jedinec (hr. 35) má na holenní kosti novotvar (obr. 5a, b), pravděpodobně jednu z možných forem osteomu (Waldron 2009, 168–190). Jedinec z hrobu 33 má na holenní kosti usuraci (obr. 6), kterou mohla způsobit například cysta, nebo nějaká forma nádoru (Ortner 2003, 503–544). Ve dvou případech je také přítomna tzv. *cribra orbitalia* (obr. 7) jako projev anémie. Kromě těchto zajímavostí jsou v souboru hojně zastoupeny kostní změny spojené s artritickými onemocněními a degenerativními změnami na páteři, jako jsou porozita, eburnace a osteofyty/spondylofyty v kloubních spojeních. Časté jsou také zhojené a aktivní

Obr. 4. Příklad kostní novotvorby na vnitřní straně pravého žebra jedince z hrobu 9.

Abb. 4. Beispiel für Knochenneubildung an der Innenseite einer rechten Rippe des Individuums aus Grab 9.

Obr. 5. Možný osteom na levé holenní kosti jedince z hrobu 35. a – pohled na *facies lateralis*; b – pohled na *facies posterior*.

Abb. 5. Mögliches Osteom am linken Schienbeinknochen des Individuums aus Grab 35. a – Blick auf die *facies lateralis*; b – Blick auf die *facies posterior*.

Obr. 6. Usurace na těle pravé holenní kosti, distálně od *tuberositas tibiae* u jedince z hrobu 33.

Abb. 6. Abnutzung am Schaft des rechten Schienbeinknochens, distal von der *Tuberositas tibiae* bei dem Individuum aus Grab 33.

Obr. 7. Tzv. *cribra orbitalia* na horních plochách očních jedince z hrobu 5.

Abb. 7. Sog. *Cribra orbitalia* auf den Oberseiten der Augenhöhlen des Individuums aus Grab 5.

záněty okostice na holenních a lýtkových kostech (obr. 8). V rámci dentice se jedná o velké množství zubních kazů, zubní kámen, hypoplasii zubní skloviny, ale i periapikální záněty a intravitální ztráty. Frekvence kazivosti (F-CE) dosahovala hodnoty 34 % a intenzita kazivosti (I-CE) hodnoty 63 %.

Podrobné výsledky hodnocení spolu s výpisem použitých metod u jednotlivých jedinců jsou uvedeny v tabulce 1.

Nálezový soubor

Pohřební výbava – medailky, kříže a oděvní součásti

Pohřební výbava zachycená v rámci provedeného výzkumu se skládala z třinácti novověkých devocionálií (sedmi náboženských medailek, šesti latinských křížků) a jednoho novověkého oděvního doplňku (knoflíku).

Čtyři z těchto medailek byly nalezeny přímo v hrobech (hr. 16, 18, 19, 24). Hrob č. 16 obsahoval jedince neurčeného pohlaví, zemřelého ve věku 17 až 25 let, hrob č. 18 patřil ženě zemřelé mezi 35 a 50 lety, hrob č. 19 skrýval jedince starého přibližně 15 let s možností věkové odchylky ± 36 měsíců a hrob č. 24 dospělého jedince neurčeného věku a pohlaví. Tři medailky byly zachyceny mimo hrobové kontexty.

U křížků lze konstatovat, že všech šest pochází z hrobového kontextu (hr. 1, 2, 3, 4, 9 a 12). V hrobě č. 1 byl uložen dospělý muž ve věku 29 až 81 let, v hrobě č. 2 žena stejného věkového rozmezí, hrob č. 3 obsahoval ostatky dospělého jedince, hrob č. 4 ostatky muže ve věku 30–60 let, hrob č. 9 ostatky ženy starší 40 let a hrob č. 12 kostru dospělého jedince.

Medailky – první polovina 18. století

Do tohoto časového období lze výrobně zařadit obě ražené svátostky. Jedna se nacházela v hrobě č. 18 (obr. 9 a 10), druhá byla zachycena v rámci sběru (obr. 11 a 12). Na lépe zachovalé položce vyzvednuté z hrobového kontextu je možné dobře identifikovat nápisové zkratky a ikonografii vztahující se k tzv. štítu sv. Benedikta a přiřadit tento nálezy do skupiny svátostek označovaných jako Benediktovy feniky. Z druhé položky se sice zachovalo pouze asi 40 % předmětu, ale i tento zlomek postačuje k přiřazení nálezu do stejné skupiny tzv. Benediktových feniků.

První medailky s vyobrazením štítu sv. Benedikta (obr. 13) jsou doloženy již k roku 1647 v jižním Německu. Od počátku jim lidová zbožnost přisuzovala velice rozsáhlou ochrannou moc. Feniky měly chránit proti zlým duchům, a proto se vkládaly do základů domů, vsouvaly pod prahy či naopak do kleneb novostaveb. Stejně tak se věřilo, že umístí-li se taková svátostka pod žlab nebo přímo do žlabu, ochrání její moc dobytek před nemocemi a uhranutím, pokud se dá na místo ohrožené povodní, zabrání velké vodě. Medaile se také zaorávaly do polí s vírou v jejich pomoc při ochraně úrody před nepřízní počasí. V neposlední řadě byly medailky se symbolikou Benediktova štítu chápány jako univerzální prostředek proti moru, posedlosti zlým duchem, horečce, rúži, latiázii, epilepsii či otravě nápoji (k této problematice viz např. Omelka, 2006, 144–151; Frolík a kol. 2010, 193–208; Omelka–Šlancarová 2013, 87–89; Omelka–Řebounová 2015, 90–93). Benediktovy feniky náležely od 17. století, kdy začala jejich masová výroba, bezkonkurenčně k nejrozšířenějšímu typu svátostek a z toho důvodu se poměrně často nachází i v novověkých hrobových kontextech. Znamé jsou ražené i lité verze rozličných tvarů, které se od druhé poloviny 17. století vyráběly v rakouském Salcburku (ražené kusy), Itálii (lité) a později (od

Obr. 8. Příklad kostní novotvorby na těle levé lýtkové kosti jedince z hrobu 6 způsobené aktivním zánětem okostice. Foto 4–8 M. Zemánková, 2022.

Abb. 8. Beispiel für durch aktive Knochenhautentzündung verursachte Knochenneubildung am Schaft des linken Wadenbeins des Individuums aus Grab 6. Foto 4–8 M. Zemánková, 2022.

Obr. 9. Vrčeň, medailka s vyobrazením sv. Benedikta a znamením sv. Benedikta, 1. polovina 18. století, hrob 18, lic.

Abb. 9. Vrčeň, Medaillon mit Darstellung des hl. Benedikt und dem Attribut des hl. Benedikt, 1. Hälfte 18. Jahrhundert, Grab 18, Avers.

Obr. 10. Vrčeň, medailka s vyobrazením sv. Benedikta a znamením sv. Benedikta, 1. polovina 18. století, hrob 18, rub.

Abb. 10. Vrčeň, Medaillon mit Darstellung des hl. Benedikt und dem Attribut des hl. Benedikt, 1. Hälfte 18. Jahrhundert, Grab 18, Revers.

Obr. 11. Vrčeň, zlomek medailky s vyobrazením sv. Benedikta a znamením sv. Benedikta, 1. polovina 18. století, nálež bez kontextu, lic.

Abb. 11. Vrčeň, Medaillonfragment mit Darstellung des hl. Benedikt und dem Attribut des hl. Benedikt, 1. Hälfte 18. Jahrhundert, ohne Fundkontext, Avers.

Obr. 12. Vrčeň, zlomek medailky s vyobrazením sv. Benedikta a znamením sv. Benedikta, 1. polovina 18. století, nálež bez kontextu, rub. Foto 9–12 J. Bouda, 2022.

Abb. 12. Vrčeň, Medaillonfragment mit Darstellung des hl. Benedikt und dem Attribut des hl. Benedikt, 1. Hälfte 18. Jahrhundert, ohne Fundkontext, Revers. Foto 9–12 J. Bouda, 2022.

počátku 18. století) také v Německu (ražené i lité). Prozatím nejpodrobněji byly medailony z hrobových kontextů s touto tematikou ikonograficky, významově a výrobně vyhodnoceny v rámci průběžného zpracovávání pohřební výbavy z lokality zaniklého hřbitova při kostele sv. Jana v Oboře v Praze na Malé Straně (Omelka–Řebounová 2012, 983–1019), kde bylo zachyceno 40 kusů svátostek s motivem sv. Benedikta. Velice blízky provedením Benediktovu feniku z hrobu 18 je sběrový nález sedmihranné ražené medailky ze hřbitova sv. Jana v Oboře (Omelka–Řebounová 2012, kat. č. 321b), datované do první poloviny 18. století.

Medailky – druhá polovina 18. století

Pro druhou polovinu 18. století jsou v souboru charakteristické lité mosazné medailky ovál-

Obr. 14. Obraz „zázračného jazyka“ obklopený paprčitou svatozáří a pěti hvězdami byl v 18. století velice oblíbeným motivem na medailkách s tematikou svatého Jana Nepomuckého. Motiv známe například z medailky přisuzované bratrstvu sv. Jana Nepomuckého na Skalce. Podle Přibíl 1938, položka 451.

Abb. 14. Das Bild der von einem strahlenförmigen Heiligenschein und fünf Sternen umgebenen „wundersamen Zunge“ war im 18. Jahrhundert ein sehr beliebtes Motiv auf Medaillons mit der Thematik Johannes Nepomuk. Das Motiv kennen wir beispielsweise von einem der Nepomuk Bruderschaft am Felsen zugeschriebenen Medaillon. Nach Přibíl 1938, Posten 451.

Obr. 13. Ochranný tisk s vyobrazením sv. Benedikta a znamením sv. Benedikta z 18. století. Fond Královské kanonie Premonstrátů v Praze na Strahově. Podle Štajnochr 2011, obr. 173.

Abb. 13. Reservedruck mit Darstellung des hl. Benedikt und dem Attribut des hl. Benedikt aus dem 18. Jahrhundert. Bestand der Königlichen Kanonie der Prämonstratenser vom Strahov, Prag. Nach Štajnochr 2011, Abb. 173.

ného tvaru (celkem čtyři). Byly zachyceny ve třech hrobových kontextech (hr. 16, 19 a 24), čtvrtá mimo hrobový kontext, v objektu interpretovaném dřívě jako hrob 25. Medailku se symbolikou sv. Jana Nepomuckého (obr. 14; světcova postava na jedné a symbol světcova „jazyka“ na straně druhé) z hrobu 16 (obr. 15 a 16) lze datovat na základě použitého atributu „jazyka“ nejdříve do období po roce 1719, tedy do období po otevření světcova hrobu. Vzhledem k celkovému způsobu provedení předmětu ho ale řadíme až do druhé poloviny 18. století. Kult úcty k osobě generálního vikáře Jana Nepomuckého se začal rozvíjet krátce po jeho násilné smrti v roce 1393, omezil se však v té době pouze na oblast Čech. Od roku 1600 je zde zařazován mezi

Obr. 15. Vrčeň, medailka s vyobrazením sv. Jana Nepomuckého a s „jazykem“ svatého Jana, 2. polovina 18. století, hrob 16, lic.

Abb. 15. Vrčeň, Medaillon mit Darstellung des Johannes Nepomuk und mit der „Zunge“ des heiligen Johannes, 2. Hälfte 18. Jahrhundert, Grab 16, Avers.

Obr. 16. Vrčeň, medailka s vyobrazením sv. Jana Nepomuckého a s „jazykem“ svatého Jana, 2. polovina 18. století, hrob 16, rub.

Abb. 16. Vrčeň, Medaillon mit Darstellung des Johannes Nepomuk und mit der „Zunge“ des heiligen Johannes, 2. Hälfte 18. Jahrhundert, Grab 16, Revers.

zemské patrony. Pohled na něj jako na zemského patrona se upevnil v druhé polovině 17. století, kdy mimo jiné byla vztyčena i jeho slavná socha na Karlově mostě (1683). Přesto ještě v této době nebyl jeho kult zcela oficiální, o čemž svědčí například nařízení pražského arcibiskupa o sejmutí Janova obrazu z jednoho pražského kostela právě z důvodu, že nejde o řádně úředně (církevně) schválený kult (Fassbinder 2003, 333). Popularitu i za hranicemi českého území a řádné církevní uznání zajistilo Janovi až otevření jeho hrobu. Při něm, v roce 1719, došlo ke známému objevení zázračně zachovaného Janova „jazyka“, které vedlo k Janovu blahověčení (1721) a svatořečení (1729). Jeho kult se následně rychle rozšířil napříč všemi sociálními vrstvami. Z církevních řádů se o jeho popularizaci zasloužili františkáni a zejména jezuité, vyzdvihující jeho vztah ke zpovědi (Jan byl zpovědníkem Žofie, manželky českého krále Václava). Jezuité sv. Jana téměř „adoptovali“ mezi své svaté (Fassbinder 2003, 334), šířili úctu k němu jak literárně, tak prostřednictvím obrazových médií, včetně svátostek. Na nich je sv. Jan Nepomucký často kombinován s protiobrazem některé z jezuitských poutních madon (často s Pannou Marií Svatohorskou, Staroboleslavskou, Bohosudovskou), případně s motivy vztahujícími se k poutnímu místu Staré Boleslavi (motiv vraždy sv. Václava, postava sv. Václava). Kult sv. Jana Nepomuckého udržovala mezi lidem také náboženská bratrstva. Pro zajímavost, v době rušení náboženských bratrstev za vlády císaře Josefa II. (1784) působilo v Čechách 26 konfraternit sv. Jana Nepomuckého, z toho na Plzeňsku dvě (v obcích Vejprnice, okr. Plzeň-sever, a Merklín, okr. Plzeň-jih), dále v Plzeňském kraji například v obcích Bohuslav (zde dokonce arcibratrstvo), Kladruby, Mnichov, Nýrsko nebo Stříbro (přehled získán z úvodu inventáře fondu Náboženská bratrstva, uloženého v Národním

archivu v Praze, viz Beránek–Uhlířová–Spružilová 1967). Kromě toho, že náležel k zemským patronům, byl sv. Jan Nepomucký považován za patrona vorařů, lodníků, mlynářů a měl chránit před povodněmi. Z toho důvodu se jeho sochy s oblibou stávaly ozdobou mostů.

Zvláštní úctě se těšil domněle dochovaný Janův jazyk, za který byla mylně považována část mozkové tkáně z nalezených ostatků. Zobrazoval se jak na medailkách, jako v případě vrčenského nálezu z hrobu 16, nebo se vyráběl jako samostatný předmět – drobný přívěsek ve tvaru jazyka. Zavěšoval se, stejně jako medailky na růžence, vkládal se do tzv. devítkových škapulírů (něm. *Breuerln*) nebo devocionálií, které měly odvrátit špatné počasí, tzv. *Wettersegen*. K jeho zázračným účinkům měla patřit ochrana před nemocemi jazyka, vyzrazováním tajemství, šířením pomluv a zachování dobré pověsti nositele (Fassbinder 2003, 336). Lité medailky obdobné jako nálezy z Vrčeneň – opatřené na rubu i lici stejným motivem a datované do průběhu 18. století – byly doloženy v souboru nálezu získaném v rámci archeologického výzkumu pohřebního areálu zaniklého kostela sv. Máří Magdaleny v Plzni (Omelka–Řebounová 2015a, 104, katalogové číslo sáčku 848 a 1206-1)

Do stejného časového období patří i medailka zachycená v hrobě 19 (obr. 17 a 18), nesoucí na jedné straně vyobrazení dominikánské světice Růženy z Limy (obr. 19) s částečně zachovaným opisem (zachovaná písmena *ORD* v opisu odkazují na dominikánský řád – *ORD S. DOMINICI*, jehož byla terciářkou). Její světské jméno bylo Isabela de Floresy del Oliva. Narodila se 20. dubna 1586 v Limě, hlavním městě tehdejšího španělského místokrálovství Peru. Její rodiče, otec Gaspar del Flores a matka Maria del Oliva, byli šlechtici španělského původu. Žila asketickým životem a podporovala indiány. Roku 1668 byla blahořečena, za svatou ji prohlásil papež Klement X. roku 1671 při velkolepé kanonizaci spolu s další čtveřicí nových světců (Ludvíkem Bertránem, Františkem Borgiašem, Kajetánem z Tiene a Filipem Benizim). Od počátku svého svatořečení byla chápána jako ochránkyně jihoamerického kontinentu, zejména Peru a jeho hlavního města Limy. Současně byla považována za účinnou pomocnici při zraněních, porodech či proti vyrážce.

Obr. 17. Vrčeň, medailka s vyobrazením sv. Růženy z Limy a blíže neurčeného světce, 2. polovina 18. století, hrob 19, líc. Abb. 17. Vrčeň, Medaillon mit Darstellung der hl. Rosa von Lima und eines nicht näher bestimmten Heiligen, 2. Hälfte 18. Jahrhundert, Grab 19, Avers.

Obr. 18. Vrčeň, medailka s vyobrazením sv. Růženy z Limy a blíže neurčeného světce, 2. polovina 18. století, hrob 19, rub. Foto 15–18 J. Bouda, 2022.

Abb. 18. Vrčeň, Medaillon mit Darstellung der hl. Rosa von Lima und eines nicht näher bestimmten Heiligen, 2. Hälfte 18. Jahrhundert, Grab 19, Revers. Foto 15–18 J. Bouda, 2022.

Obr. 19. Barokní tisky s vyobrazením Růženy z Limy patří u nás k těm méně známým. Foto archiv autorů.

Abb. 19. Barockdrucke mit Darstellung der hl. Rosa von Lima zählen in Tschechien zu den weniger bekannten. Foto Archiv der Autoren.

Na druhé straně je vyobrazen – pro špatný stav medailky bližší neurčený – světec s předmětem, případně dítětem před sebou. V úvahu by dle zavedené ikonografie a možných kombinací Růženy z Limy na dobových medailkách s dalšími světci mohl přicházet zejména Kajetán z Tiene (zobrazován s vousy, v řádovém roucho theatinů a s dítětem v náručí), Antonín Paduánský (v řádovém roucho františkánů, s dítětem před sebou) anebo další světec španělského původu Jan Gonzáles di Castrillo (též ze Sahagúnu nebo San Facundo / z Fakundy, blahřečený roku 1601, svatořečený 1690), zobrazený v řádovém roucho augustiniánů a svým atributem, pohárem, nad kterým se vznáší hostie.

Třetí medailka (hrob 24; obr. 20 a 21) ze stejného časového horizontu má na lici vyobrazení svatého Františka Xaverského (obr. 22). Sv. František, spoluzakladatel Tovaryšstva Ježíšova, byl ve sledovaném období chápán mimo jiné jako patron jezuitů, námořníků a misionářů a také jako ochránce před horečnatými

Obr. 20. Vrčeň, medailka s vyobrazením sv. Františka Xaverského a sv. Antonína Paduánského, 2. polovina 18. století, hrob 24, líc. Foto J. Bouda, 2022.

Abb. 20. Vrčeň, Medaillon mit Darstellung des hl. Franz Xaver und des hl. Antonius von Padua, 2. Hälfte 18. Jahrhundert, Grab 24, Avers. Foto J. Bouda, 2022.

Obr. 21. Vrčeň, medailka s vyobrazením sv. Františka Xaverského a sv. Antonína Paduánského, 2. polovina 18. století, hrob 24, rub. Foto J. Bouda, 2022.

Abb. 21. Vrčeň, Medaillon mit Darstellung des hl. Franz Xaver und des hl. Antonius von Padua, 2. Hälfte 18. Jahrhundert, Grab 24, Revers. Foto J. Bouda, 2022.

onemocněními a morem. Pokud se předmět s vyobrazením sv. Františka Xaverského ponořil do svěcené vody, vznikla tzv. voda sv. Xaveria, která měla pomáhat v boji proti nemocem nebo havěti na polích a v zahradách (Fassbinder 2003, 328). Obliba kultu sv. Františka Xaverského kulminovala na sklonku 17. a první polovině 18. století, po roce 1773 následoval strmý pokles a téměř vymizení na sklonku 18. století (Fassbinder 2003, 328). Protiobraz na rubu představuje postavu sv. Antonína Paduánského (obr. 23). Kult tohoto svätce, prohlášeného za svätého v roce 1232, šířili hlavně františkáni. V druhé polovině 18. století byl sv. Antonín chápán mimo jiné jako patron zmíněných františkánů a ochránce proti moru. Mohl také pomáhat vzkřísit mrtvého, osvobozovat nevině odsouzené, chránit ženy v ohrožení, pomáhat při bezdětnosti, uzdravovat z nemocí, zachraňovat ztroskotané a navracet ukradené věci (Fassbinder 2003, 310). Jeho kult šířili kromě františkánů rovněž kapucíni. Analogický kus k nalezené medailce pochází z archeologického výzkumu hřbitova při zaniklém kostele sv. Jana v Oboře na Malé Straně v Praze (inv. č. 129a, sběr, dosud nepublikováno).

Sv. Antonína je možné identifikovat i na poslední medailce z tohoto časového období vyzdvížen z původně označeného hrobu 25. Při exkavaci hrobu bylo zjištěno, že se s největší pravděpodobností jedná o shluk izolovaných kostí (obr. 24 a 25). Zde je Antonín v kombinaci s protiobrazem sv. Josefa (obr. 26). Ten byl ve sledovaném období mimo jiné uctíván jako patron umírajících, dobré smrti, rodiny, manželství, mravnosti a počestnosti, dělníků a tesařů a byla mu zasvěcována náboženská bratrstva (v Čechách k roku 1784 je jich doloženo 11, na Plzeňsku v obci Úherce, okr. Plzeň-sever; přehled bratrstev získán z úvodu inventáře fondu Náboženská bratrstva, uloženého v Národním archivu v Praze, viz Beránek–Uhlířová–Spružilová 1967). Nalezená medailka provedením odpovídá římským výrobkům 18. století (srov. Keller 2010,

Obr. 22. František Xaverský s častým gestem zkřížených rukou na hrudi, 18. století. Foto archiv autorů.

Abb. 22. Franz Xaver mit der häufigen Geste seiner vor der Brust gekreuzten Hände, 18. Jahrhundert. Foto Archiv der Autoren.

Obr. 23. Tisk s vyobrazením svätého Antonína Paduánského, kolem roku 1800. Podle Keller 2010, obr. 9.381.

Abb. 23. Druck mit Darstellung des hl. Antonius von Padua, um 1800. Nach Keller 2010, Abb. 9.381.

Obr. 24. Vrčeň, medailka s vyobrazením sv. Josefa a sv. Antonína Paduánského, 2. polovina 18. století, „hrob 25“, lic. Foto J. Bouda, 2022.

Abb. 24. Vrčeň, Medaillon mit Darstellung des hl. Josef und des hl. Antonius von Padua, 2. Hälfte 18. Jahrhundert, „Grab 25“, Avers. Foto J. Bouda, 2022.

Obr. 25. Vrčeň, medailka s vyobrazením sv. Josefa a sv. Antonína Paduánského, 2. polovina 18. století, „hrob 25“, rub. Foto J. Bouda, 2022.

Abb. 25. Vrčeň, Medaillon mit Darstellung des hl. Josef und des hl. Antonius von Padua, 2. Hälfte 18. Jahrhundert, „Grab 25“, Revers. Foto J. Bouda, 2022.

č. 6.678) a je zřejmé, že předlohami jak pro ztvárnění sv. Josefa, tak Antonína Paduánského byly práce medailérů slavné římské dílny Hamerani (viz např. Keller 2010, č. 6.565). Totéž lze říci o předchozím nález medailky s motivem sv. Františka Xaverského a Antonína Paduánského z hrobu 24.

Medailky – první polovina 19. století

Jediná medailka zařaditelná do horizontu první poloviny 19. století byla nalezena mimo hrobový kontext (obr. 27 a 28). Jedná se o medailku s mariánskou symbolikou se vztahem ke dvěma blíže neurčeným poutním místům. Přesné určení těchto míst (použitých madon) bohužel není možné z důvodu špatného zachování předmětu. Teoreticky sice může patřit do okruhu madon z Altöttingu (vzhledem k formě medailky a blízkosti poutního místa), ale s určitostí to tvrdit nemůžeme, pokud se nedohledá naprosto přesná analogie s jasně viditelnými madonami. Bohužel pro nás podobné srdčité tvary medailek byly celkem běžné a nebyly vyhrazeny pouze tomuto poutnímu místu. Medaile ve tvaru srdce známe s Madonou z Chlumku, Neukirchenu, Warty ad. Jeho rámcové časové zařazení do první poloviny 19. století je přesto možné díky celkovému způsobu provedení a použitému materiálu (šedá slitina, olovo?). Zajímavostí u tohoto předmětu je odlomené ouško a druhotný průvrt. Tento znak zpravidla naznačuje, že se jedná o předmět osobní povahy, využívaný jeho držitelem v delším časovém horizontu. Naproti tomu použitý materiál (měkká šedá slitina) by spíše hovořil pro jeho jednorázové použití v rámci výpravy konkrétního pohřbu.

Kříže – přelom 18. a 19. století

Nejstarším křížkem v souboru je torzo „olověného“ latinského kříže (hrob 12; obr. 29 a 30) s plasticky provedenou postavou ukřížovaného Krista na jedné straně a se souborem bolestné (obr. 31) a poutní symboliky na straně druhé. (Výzdobu v místě křížení břevna této strany kříže tvoří motiv mužské hlavy. Pod hlavou je umístěna blíže nespécifikovaná postava. Na příčném břevně jsou vyobrazeny Kristovy dlaně. Na svislém břevně pak jeho chodidla.)

Vzhledem k zjednodušujícímu provedení jednotlivých vyobrazení na rubu předmětu nelze mužskou hlavu ani madonu přesně identifikovat. Podle analogií by se mohlo u mužské hlavy jednat o vyobrazení Jana Nepomuckého. U madony ale jednoznačné určení reálné není.

Zobrazování Kristových ran je známo od raného středověku. Námětově vychází z Bible, z pasáží připomínajících utrpení Krista na kříži. Rozkvět zobrazení nastal v souvislosti s rostoucí zbožností k utrpení Páně a stigmatům sv. Františka z Assisi a přetrvál téměř se stejnou intenzitou až do konce baroka. V 18. století na křížích s danou symbolikou převládalo hlavně vyobrazení dlaní a chodidel Krista. Ta bývala doplněna většinou o jeden

Obr. 26. Vídeňský tisk svatého Josefa z poloviny 18. století. Podle Keller 2010, obr. 9.446.

Abb. 26. Wiener Druck des hl. Josef von Mitte des 18. Jahrhunderts. Nach Keller 2010, Abb. 9.446.

Obr. 27. Vrčeň, medailka s vyobrazením mariánské symboliky, 1. polovina 19. století, nález bez kontextu, líc.

Abb. 27. Vrčeň, Medaillon mit Darstellung eines Mariensymbols, 1. Hälfte 19. Jahrhundert, ohne Fundkontext, Avers.

Obr. 28. Vrčeň, medailka s vyobrazením mariánské symboliky, 1. polovina 19. století, nález bez kontextu, rub.

Abb. 28. Vrčeň, Medaillon mit Darstellung eines Mariensymbols, 1. Hälfte 19. Jahrhundert, ohne Fundkontext, Revers.

Obr. 29. Vrčeň, latinský kříž s motivem Kristových ran, přelom 18. a 19. století, hrob 12, líc.

Abb. 29. Vrčeň, lateinisches Kreuz mit dem Motiv der Wunden Christi, Wende 18. und 19. Jahrhundert, Grab 12, Avers.

Obr. 30. Vrčeň, latinský kříž s motivem Kristových ran, přelom 18. a 19. století, hrob 12, rub. Foto 27–30 J. Bouda, 2022.

Abb. 30. Vrčeň, lateinisches Kreuz mit dem Motiv der Wunden Christi, Wende 18. und 19. Jahrhundert, Grab 12, Revers. Foto 27–30 J. Bouda, 2022.

až dva další symboly, například trnovou korunu, srdce Páně či bolestnou Pannu Marii. V 19. století se symbolika na křížcích díky výrobně technickým možnostem (strojová výroba devocionálií) rozšířila o další předměty spojené tradičně s Kristovým utrpením, jako je například kladivo, kleště, bič, hřeby, žebřík či houba, ale i řada dalších (blíže k problematice v Omelka–Řebounová–Šlancarová 2010).

Kříže – první třetina 19. století

I druhý nejstarší křížek, nalezený v hrobě, je vyroben ze slitiny olova či cínu. Jedná se o torzo latinského kříže s jetelovým zakončením ramen (hrob 9; obr. 32 a 33). Výzdoba kříže je reliéfní.

Samotné jetelové provedení těla kříže má zpracováním blízko k produkci drobných krucifixů konce 18. století. I přesto, že se na první pohled může u tohoto předmětu zdát, že se jedná o pozdně barokní předmět, provedení samotné postavy Krista po formální stránce již nese znaky produkce drobných krucifixů z přibližně první poloviny 19. století. Jedná se přitom hlavně o neživou, centrálně orientovanou modelaci postavy Krista s hlavou mírně nakloněnou na pravou stranu a nevýraznou, přiléhající, bederní roušku. Tyto markanty je možné u drobných křížků na našem území většinou spojovat až s produkcí první poloviny 19. století. Celkové provedení kříže umožňuje dobu jeho výroby zařadit do první třetiny 19. století (Keller 2010, 219–220).

Kříže – první polovina 19. století

Celkem čtyři jetelové kříže ze souboru, po jednom zachycené v hrobech 1 (obr. 34 a 35), 2 (obr. 36 a 37), 3 (obr. 38 a 39) a 4 (obr. 40 a 41), lze na základě způsobu výroby přiřadit k první polovině 19. století. Výrobním materiálem u těchto čtyř položek je mosaz. Stejně jako u předchozího kříže datovatelného do první třetiny 19. století i u těchto křížů najdeme centrálně orientovanou modelaci postavy Krista s hlavou mírně nakloněnou napravo a zároveň i nevýraznou, přiléhající, bederní roušku.

Křížek z hrobu 1, u nějž Kristova bederní rouška na pravém boku křížku o něco více vystupuje do prostoru než u ostatních tří položek (hroby 2, 3 a 4) a jetelové zakončení tohoto kříže má oproti ostatním položkám více archaické provedení, je pravděpodobně o něco starší než ostatní křížky. Vzájemně detailnější časové rozlišení těchto čtyř položek na základě současných znalostí bohužel prozatím reálně není.

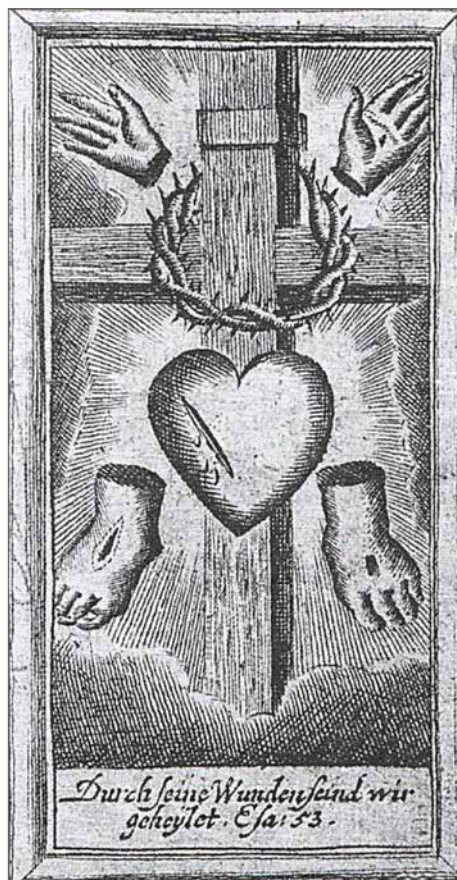
Knoflík

Jediný knoflík v popisovaném souboru byl nalezen mimo hrobový kontext (obr. 42). Jedná se o hladký kulovitý knoflík s horní částí doplněnou o drátové očko a spodní částí doplněnou o jednoduchý ozdobný trn.

Jedná se o celokovový lisovaný a následně letovaný knoflík, vyrobený z mosazi. U tohoto druhu knoflíku je typické, že se k hladkému polotovaru nebo polotovaru s již vytlačeným ozdobným vzorem přiletuje druhá část, kterou tvoří další vypouklý polotovar. Ten musí být z technologických důvodů navíc doplněn zpravidla o dva drobné otvory na odvětrání plynů vzniklých právě při letování. K vrčeňskému knoflíku známe technologicky velmi podobné knoflíky z nálezů ze Šporkovy ulice v Praze 1 na Malé Straně (kat. č. 64, 83, 129b, 130, 133a, 149, 191, 235c, 237, 467, 1087, 1092a, 1092b, 1092c, 1097a, 1097b, 1097c a 1133). Ty jsou díky znalosti letopočtu uzavření hřbitova datovatelné před rok 1784 (blíže k problematice výroby tohoto typu knoflíků viz práci Omelka a kol. 2018, 709–744). Rámcově do stejného časového období (druhá polovina 18. století) lze zařadit i knoflík z Vrčeni.

Závěrem k devocionáliím

Celkem bylo na výzkumu zachyceno sedm náboženských medailek vyrobených v rozmezí první poloviny 18. až první poloviny 19. století. Až na jednu sběrovou položku datovatelnou do první poloviny 19. století lze ostatní zachycené medailky datovat do 18. století. Pět medailek bylo zachyceno v hrobových kontextech (hroby 16, 18, 19, 24 a „25“), zbývající dvě pocházejí ze sběru. Mezi výrobními materiály převládá mosaz. Nejmladší položka je vyrobena z olova či

Obr. 31. Symboly Kristových ran na dobovém tisku z 18. století. Podle Kürzeder 2005, obr. 70.

Abb. 31. Symbole der Wunden Christi auf einem zeitgenössischen Druck aus dem 18. Jahrhundert. Nach Kürzeder 2005, Abb. 70.

Obr. 32. Vrčeň, jetelový kříž s motivem Krista, 1. polovina 19. století, hrob 9, líc.

Abb. 32. Vrčeň, Kleeblattkreuz mit Christusmotiv, 1. Hälfte 19. Jahrhundert, Grab 9, Avers.

Obr. 33. Vrčeň, jetelový kříž s motivem Krista, 1. polovina 19. století, hrob 9, rub.

Abb. 33. Vrčeň, Kleeblattkreuz mit Christusmotiv, 1. Hälfte 19. Jahrhundert, Grab 9, Revers.

Obr. 34. Vrčeň, jetelový kříž s motivem Krista, 1. polovina 19. století, hrob 1, líc.

Abb. 34. Vrčeň, Kleeblattkreuz mit Christusmotiv, 1. Hälfte 19. Jahrhundert, Grab 1, Avers.

Obr. 35. Vrčeň, jetelový kříž s motivem Krista, 1. polovina 19. století, hrob 1, rub.

Abb. 35. Vrčeň, Kleeblattkreuz mit Christusmotiv, 1. Hälfte 19. Jahrhundert, Grab 1, Revers.

Obr. 36. Vrčeň, jetelový kříž s motivem Krista, 1. polovina 19. století, hrob 2, líc.

Abb. 36. Vrčeň, Kleeblattkreuz mit Christusmotiv, 1. Hälfte 19. Jahrhundert, Grab 2, Avers.

Obr. 37. Vrčeň, jetelový kříž s motivem Krista, 1. polovina 19. století, hrob 2, rub.

Abb. 37. Vrčeň, Kleeblattkreuz mit Christusmotiv, 1. Hälfte 19. Jahrhundert, Grab 2, Revers.

cinu (materiálový rozbor nálezů ze souboru prozatím nebyl proveden). Dvě medailky byly raženy, ostatní jsou lité.

Z ikonografických motivů bylo možné na medailkách identifikovat dvě vyobrazení sv. Benedikta a dvě znamení sv. Benedikta (hrob 18 a jedna sběrová položka). Dále se zde nachází medailka se symbolikou sv. Jana Nepomuckého a světceva „jazyka“ (hrob 16), medailka s vyobrazením sv. Růženy z Limy (hrob 19) a blíže neurčeného světce, medailka se sv. Františkem Xaverským a sv. Antonínem Paduánským (hrob 24). Druhé vyobrazení sv. Antonína Paduánského je umístěno, spolu s vyobrazením sv. Josefa, na medailce z „hrobu 25“ a poslední medailka, která byla nalezena mimo archeologickou stratigrafii, nese vyobrazení dvou blíže neurčených madon. U všech medailek se dá předpokládat, že původně byly součástí růženců, jejichž organická část se nedochovala.

Vedle medailek bylo při výzkumu zachyceno celkem šest křížů (křížků) vyrobených v období přelomu 18. a 19. až první poloviny 19. století. Do doby přelomu 18. a 19. století můžeme zařadit latinský křížek z hrobu 12. Do první třetiny 19. století jeden latinský jetelový křížek z hrobu 9 a zbývající čtyři položky, po jedné zachycené v hrobech 1, 2, 3 a 4 lze výrobně přiřadit do první poloviny 19. století. Mezi výrobními materiály převládá mosaz (čtyři položky z hrobů 1, 2, 3 a 4). Z olova jsou vyrobeny dvě položky z hrobů 9 a 12. Všechny křížky jsou lité.

Veškeré kříže ze souboru lze s velkou pravděpodobností označit jako tzv. credo-kříže, tj. kříže symbolizující úvodní část růžence, modlitbu Apoštolské vyznání (latinsky *Credo*), a to

Obr. 38. Vrčeň, jetelový kříž s motivem Krista, 1. polovina 19. století, hrob 3, lic.

Abb. 38. Vrčeň, Kleeblattkreuz mit Christusmotiv, 1. Hälfte 19. Jahrhundert, Grab 3, Avers.

Obr. 39. Vrčeň, jetelový kříž s motivem Krista, 1. polovina 19. století, hrob 3, rub.

Abb. 39. Vrčeň, Kleeblattkreuz mit Christusmotiv, 1. Hälfte 19. Jahrhundert, Grab 3, Revers.

Obr. 40. Vrčeň, jetelový kříž s motivem Krista, 1. polovina 19. století, hrob 4, lic.

Abb. 40. Vrčeň, Kleeblattkreuz mit Christusmotiv, 1. Hälfte 19. Jahrhundert, Grab 4, Avers.

Obr. 41. Vrčeň, jetelový kříž s motivem Krista, 1. polovina 19. století, hrob 4, rub.

Abb. 41. Vrčeň, Kleeblattkreuz mit Christusmotiv, 1. Hälfte 19. Jahrhundert, Grab 4, Revers.

s tím, že původně byly součástí do dnešní doby nedochovaných růženců vyrobených ze dřeva či jiných organických materiálů. Také je pravděpodobné, že oba „olovené“ kříže byly, vzhledem k použití méně odolného (měkkého) materiálu, pro nebožtíky pořízeny až v době po jejich smrti v rámci vypravování samotného pohřbu. Totéž platí i pro medailku z olova či cínu zachycenou mimo archeologickou stratigrafii. Tato situace mohla nastat například v případě, že nebožtík vlastnil v době svého života růženec z drahého kovu či drahých kamenů a tento byl jako movitý majetek zahrnut do testamentu a odkázán dědicům.

Z oděvních součástí byl výzkumem zachycen, bohužel mimo archeologický kontext, pouze jediný hladký kulovitý knoflík. Vzhledem k tomu, že se knoflík nenacházel v intaktní hrobové situaci, nejsme schopni určit, zda původně sloužil jako součást rubáše (ten se mohl spínat v oblasti krku právě jedním či několika málo knoflíky), či jde o jeden z více knoflíků použitých na pohřebním šatě, nebo zda jde o náhodně ztracený knoflík některého z návštěvníků hřbitova (obr. 43).

Přestože se na první pohled může zdát, že zde popsany soubor složený převážně z devocionálií nepřináší žádné převratné novinky, jeho důležitost tkví právě v tom, že nám představuje standardní složení pohřební výbavy novověkého, katolického, pohřebního ritu z území Čech.

Mince

Při archeologickém výzkumu barokního hřbitova ve Vrčeni se během podzimu 2018 našly ve dvou hrobech i mince. Následně v roce 2019 při zkoumání plochy hřbitova byly nalezeny další mince, zjevně ztrátové exempláře. Mezi jednotlivými nálezovými celky nebyly zvláštní rozdíly ani časové ani geografické ani nominálové. Oba hroby, č. 5 a 30, se nalézají v západní části zkoumané plochy. V hrobu č. 5, v první, svrchní hrobové úrovni, byl uložen jedinec neurčeného pohlaví ve věku 10 let ± 30 měsíců. V hrobu č. 30, ve čtvrté, nejspodnější hrobové úrovni, byla pohřbena nejspíše žena ve věku 26–60 let. V kontextu hrobu č. 5 bylo 28 mincí z let 1624–1728, z kontextu hrobu č. 30 známe 26 mincí z let 1624–1729 a dodatečně nalezené mince z plochy hřbitova v počtu osmi kusů pocházejí z let 1626–1727. Celkem tak máme k dispozici 62 mincí a podle nejmladších exemplářů můžeme datovat horizont uložení k roku 1729 (tab. 2). Mince byly do země uloženy s největší pravděpodobností v textilním nebo koženém obalu, zlomky keramické nádoby zjištěny nebyly. I přes komplikované stratigrafické poměry na etažových hřbitovech (Čechura 2010, 114) je pravděpodobné, že se jedná o hotovost, kterou měli nebožtíci u sebe v době pohřbu. Není však ani možné vyloučit, že se jedná o depot uložený po pohřbu rozptýlený intenzivním pohřbíváním.

Ze všech 62 mincí bylo ovšem jen 15 mincí střední hodnoty (groše, půlpacněře, příp. albusy) a 47 mincí drobných (krejcarů, grešlů a půlkrejcarů). Žádná mince neměla vyšší hodnotu. Zeměpisně jsou zastoupeny mince z 24 zemí a svobodných měst a od 26 vydavatelů (mincovních pánů), a to od 19 feudálů a sedmi měst, přičemž nejvíce mincí pocházelo z hrabství Montfort (15 ks,

Obr. 42. Vrčeň, barokní knoflík, 2. polovina 18. století, nález bez kontextu. Foto 32–42 J. Bouda, 2022.

Abb. 42. Vrčeň, barockzeitlicher Knopf, 2. Hälfte 18. Jahrhundert, ohne Fundkontext. Foto 32–42 J. Bouda, 2022.

Obr. 43. Barokní rubáš většinou žádné knoflíky neměl. Nález rubáše z krypty kostela svatého Mikuláše v polském městě Gniew, 18. století. Podle Dražkovska 2015, Ryc. 98 A.

Abb. 43. Im Barock hatte ein Leichentuch meistens keine Knöpfe. Leichentuchfund aus der Krypta der St. Nikolauskirche in der polnischen Stadt Gniew, 18. Jahrhundert. Nach Dražkovska 2015, Ryc. 98 A.

vše krejčary a navíc jen od jednoho vydavatele), což je čtvrtina nálezů. Ze Slezska pocházelo šest mincí (čtyři vládní a po jedné od úředních knížat lehnicko-břežských a württemberk-olešnických) a z biskupství Chur (jeden vydavatel) pochází čtyři mince, stejně jako z Bavor (ovšem od dvou mincovních pánů). Přičteme-li ovšem k bavorským mincím i mince z Řezna, Ulmu, Norimberku a Baroutu, dostaneme již 14 mincí z území dnešního Bavorska, tedy téměř čtvrtinu. Překvapující je vysoký podíl švýcarských mincí – z Churu, Haldensteinu a Reichenau máme k dispozici osm mincí a opět, přičteme-li i zeměpisně blízké mince montfortské a kostnické, dostaneme již 24 mincí ze švýcarské oblasti – tedy plně dvě pětiny nálezů. V jiných českých nálezech mincí z počátku 18. století totiž tvoří švýcarské mince pouhý zlomek procenta.

České oběživo první poloviny 18. století tvořily mince vyšších hodnot jen z asi 6 %, drobné mince (tj. do 6krejcaru včetně) plných 80 % (Brádle 2018, 259).

Typické pro mincovní nálezy z této doby je i malý počet domácích, tedy českých mincí, totiž kolem 5 %, a to je potvrzeno i ve Vrčeni (3 %). Budeme-li ovšem považovat za domácí mince i slezské (které jinak skutečně tvořily většinu drobného oběživa v Čechách) a rakouské, získáme již deset mincí, tudíž zhruba jednu šestinu.

Celkové složení nálezů tak vcelku dobře odpovídá jiným nálezům, ale i písemným pramenům té doby (které zmiňují značný podíl zahraničních drobných mincí).

Tab. 2. Soupis mincí. Autor M. Hus, 2022.

Tab. 2. Verzeichnis der Münzen. Autor M. Hus, 2022.

Země původu	Vydal / vydalo	Hodnota mince	Místo vydání
Bavorsko	Maxmilián I.	2krejcar 1624, 1625, 1626	všechny Mnichov
	Maxmilián II. Emanuel	10fenik 1682	Mnichov
Branibor–Barout	Kristián Arnošt	1krejcar 1703, 1707, 17??	všechny Barout
	Jiří Vilém	1krejcar 1721	Barout
Čechy	Karel VI.	½krejcar 1719	Kutná Hora
		½krejcar 1724	Praha
Dolní Rakousy	Leopold I.	½krejcar 1676	Videň
		½krejcar 1690	Videň
	Karel VI.	½krejcar 1714	Videň
Freiburg im Breisgau	svobodné město	2krejcar 1723	Freiburg
Gdaňsk	svobodné město	1groš 1626	Gdaňsk
Haldenstein	Gubert von Salis	1krejcar 1725 (2×), 1727	všechny Chur?
Hesensko–Darmstadt	Jiří II.	albus 1655	Darmstadt
	Arnošt Ludvík	albus 1699	Darmstadt
Chur	Oldřich VII. von Federspiel	1krejcar 1709, 2fenik b. l. / 1728? (3×)	Chur
Kostnice	svobodné město	1krejcar 1702	Kostnice
Lehnice–Břeh–Volava	Kristián I.	krejcar 1699	Lehnice
Litva	Zikmund III. Vasa	1groš 1625	Vilno
Mohuč	Jan Filip ze Schönbornu	albus 1656	Mohuč
		3haléf 1658	Vircburk?
Montfort	Antonín III.	1krejcar 1714, 1717, 1718 (4×), 172?, 1724,	Langenargen
		1726 (2×), 1727, 1728 (3×), 1729	Langenargen
Norimberk	svobodné město	1krejcar 1693	Norimberk – tzv. Stadtmünze
Polsko	Zikmund I. Starý	½groš korunni 1508	Krakov
	Zikmund III. Vasa	1 a ½groš (póltorak) 1624	Bydhošť
Reichenau	Jan Rudolf ze Schauensteinu	2fenik b. l. / po 1718	Chur?
Řezno	svobodné město	2krejcar 1624	Řezno
		1krejcar 1646	Řezno
Slezsko	Leopold I.	½krejcar 1678	Opolí
		grešle 1686, 1688, 1694	Opolí
Solnohrad	Jan Arnošt z Thun-Hohensteinu	2krejcar 1701, 1702	oba Solnohrad
Štrasburk	svobodné město	1krejcar b. l. / 1680?	Štrasburk
Ulm	svobodné město	1krejcar b. l. / 1704	Ulm – tzv. Stadtmünze
Virtemberk	Eberhard Ludvík	½krejcar 1708	Štuttgart
Virtemberk–Olešnice	Kristián Oldřich	grešle 1696	Olešnice

Mince nalezené ve Vrčeni byly sice zajímavé po stránce numismatické, po stránce tehdejší platební síly to ovšem nebyl žádný velký majetek – dohromady šlo v případě hrobu č. 5 po přepočtení o hodnotu jen asi 26 krejcarů, u hrobu č. 30 pak asi 28 krejcarů (mince nalezené dodatečně během roku 2019 představují hodnotu jen asi 8 krejcarů); 26 nebo 28 krejcarů je necelý půlzlátník. To byl asi denní, maximálně dvoudenní plat řemeslníka (tovaryš bral max. dvě třetiny) a asi půl týdenního služného kantora (ten ovšem pobíral ještě různé naturálie a poplatky ad hoc). Za to by se na počátku 18. století nekoupil ani korec ova nebo stěvice a tak maximálně dvě husy nebo dva kapouni či 6–8 liber hovězího masa, případně vždy tři mázy vína. Nalezené soubory mincí jsou zvláštní tím, že se s největší pravděpodobností nejedná o cíleně shromažďovanou hotovost, ale o běžné peníze ke každodennímu použití.

Závěrečné shrnutí

Se vzrůstajícím zájmem archeologie o mladší období významně souvisí zájem věnovaný novověkým hřbitovům. Na přelomu let 2018 a 2019 proběhl záchranný archeologický výzkum vyvolaný přístavbou nových učeben místní základní školy ve Vrčeni. První písemná zmínka o kostelu sv. Vavřince je z roku 1352, je tedy nanejvýš pravděpodobné, že již v té době zde existoval hřbitov, výzkum se však dotkl jen menší plochy předpokládaného rozsahu hřbitova. Kromě několika intaktně dochovaných středověkých situací v severní části skryté plochy (vápenná jáma) výzkum odkryl raně novověkou část zaniklého hřbitova u kostela sv. Vavřince. Na ploše zhruba 20 m² mezi hranou výkopu a reliktem nově odhalené ohradní hřbitovní zdi se podařilo odkrýt celkem 38 pohřbů jedinců uložených v anatomické poloze. Pohřby byly arbitrárně rozděleny do čtyř hrobových úrovní. Soubor tvoří celkem jedenáct nedospělých a dvacet sedm dospělých jedinců. Soubor dvaceti sedmi dospělých jedinců tvoří šest mužů, sedm žen a jeden indiferentní jedinec. U dvaceti čtyř jedinců nebylo možno pohlaví odhadnout (jedenácti nedospělých jedinců a třinácti z důvodu špatné zachovalosti). Průměrná výška všech jedinců byla 163,2 cm. Ačkoliv se jedná o poměrně malý soubor, vyskytují se v něm zajímavé patologické změny, například pět případů zhojených zlomenin, z čehož jsou dvě tzv. únavové, dvě zlomeniny žeber a jedna lýtkové kosti (patologie, traumata a další stresové projevy; viz tab. 1).

Z plochy raně novověké části zaniklého hřbitova byla rovněž získána pohřební výbava tvořená třinácti novověkými devocionáliemi. Celkem sedm náboženských medailek jednoznačně vyrobených v rozmezí první poloviny 18. až první poloviny 19. století. Z ikonografických motivů bylo možné na medailkách identifikovat dvě vyobrazení sv. Benedikta a dvě znamení sv. Benedikta, dále sv. Jana Nepomuckého a světcův „jazyk“ (hrob 16), medailky se sv. Františkem Xaverským a sv. Antonínem Paduánským, medailka s vyobrazením sv. Růženy z Limy (hrob 19) a s blíže neurčeným světcem. Všech šest křížků vyrobených v období přelomu 18. a 19. až první poloviny 19. století ze souboru lze s velkou pravděpodobností označit jako tzv. credo-kříže, tj. kříže symbolizující úvodní část růžence, modlitbu Apoštolské vyznání (latinsky *Credo*), a to s tím, že původně byly součástí do dnešní doby nedochovaných růženců vyrobených ze dřeva či jiných organických materiálů. Kolekce devocionálií nepřináší žádné zásadní novinky, jeho důležitost je však v tom, že nám představuje standardní složení pohřební výbavy novověkého katolického pohřebního ritu z území Čech. Obdobně soubor 62 mincí z let 1624 až 1729 lze považovat za vcelku běžný, výrazně se nevyvíkající jiným nálezům a písemným pramenům té doby.

Nálezový soubor z Vrčeneš nepatří k největším. Komplikované stratigrafické poměry na lokalitě, pramenná základna a rozsah výzkumu ve vztahu k předpokládanému celkovému rozsahu hřbitova neumožňují konstatovat, zda se ve zkoumané části pohřbívalo již ve středověku, či zda se sem hřbitov rozšířil až v 18. století. Díky relativně přesnému datování nalezených devocionálií však můžeme říci, že tato část hřbitova byla aktivně využívána v 18. a v první polovině 19. století. Výzkum rovněž pomohl vytvořit představu o životě, smrti a zdravotním stavu místních obyvatel v dané době a umožnil nahlédnout jak do duchovního světa jedince, tak celkově do období barokní zbožnosti v této části západních Čech.

Literatura

- BELLO, S. M. a kol., 2006: Bello, S. M.–Thomann, A.–Signoli M.–Dutour, O.–Andrews, P., Age and sex bias in the reconstruction of the past population structures, *American Journal of Physical Anthropology* 129, 24–38. <https://doi.org/10.1002/ajpa.20243>
- BERÁNEK, K.–UHLÍŘOVÁ, V.–SPRUŠILOVÁ, O., 1967: Náboženská bratrstva, ČG-NB (1341) 1784–1800, Praha. Inventář Národního archivu v Praze, č. pomůcky 640.
- BERNÍ RULA 2003: Berní rula. Svazek 25. Kraj Plzeňský. Díl III (Zahradníková, M.–Čadková, I., edd.). Praha.
- BÍNA, J.–DEMEK, J., 2012: Z nížin do hor. Geomorfologické jednotky České republiky. Praha.
- BRÁDLE, V., 2018: Oběživo v Čechách první poloviny 18. století ve světle hromadných nálezů mincí, *Nuismatický sborník* 32, 253–274.
- BROOKS, S. T.–SUCHEY, J. M., 1990: Skeletal Age Determination Based on pubis: A Comparison of the Acsadi-Nemeskeri and Suchey-Brooks Methods, *Human Evolution* 5, 227–238. <https://doi.org/10.1007/BF02437238>
- BRUZEK, J., 2002: A Method for Visual Determination of Sex, Using the Human Hip Bone, *American Journal of Physical Anthropology* 117, 157–168. <https://doi.org/10.1002/ajpa.10012>
- BUCKBERRY, J. L.–CHAMBERLAIN, A. T., 2002: Age Estimation From the Auricular Surface of the Ilium: A Revised Method, *American Journal of Physical Anthropology* 119, 231–239. <https://doi.org/10.1002/ajpa.10130>
- CAPASSO, L.–KENNEDY, A. R.–WILCZAK, C. A., 1999: Atlas of occupational markers on human remains. Edigrafital S.P.A. Teramo-Italy.
- ČERNÝ, M.–KOMENDA, S., 1980: Sexual diagnostic by the measurement of humerus and femur, *Sborník prací pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci – Biologie* 2, 147–167.
- ČECHURA, M., 2010: Pohřební ritus ve středověku a novověku ve světle archeologického a antropologického výzkumu – Der Begräbnisritus im Mittelalter und der Neuzeit im Lichte der archäologischen und anthropologischen Forschung, *AH* 35, 111–120.
- DRAŽKOVSKA, A., 2015: Kultura funeralna elit rzczypospolitej od XVI do XVIII wieku na terenie korony i wielkiego księstwa litewskiego. Próba analizy interdyscyplinarnej. Toruń.
- FASSBINDER, S., 2003: Wallfahrt, Andacht und Magie. Religiöse Anhänger und Medaillen. Beiträge zur neuzeitlichen Frömmigkeitsgeschichte Südwestdeutschlands aus archäologischer Sicht. Bonn.
- FEREMBACH, D.–SCHWIDETZKY, I.–STLOUKAL, M., 1980: Recommendations for age and sex diagnoses of skeletons, *Journal of Human Evolution* 9, 517–549. [https://doi.org/10.1016/0047-2484\(80\)90061-5](https://doi.org/10.1016/0047-2484(80)90061-5)
- FROLÍK, J. a kol., 2010: Frolík, J.–Musil, J.–Omelka, M.–Řebounová, O., Nález dvojice Benediktových křížů z Chrudimi-Hradební ulice, *Chrudimský vlastivědný sborník* 14, 193–208.
- GORDON, C. C.–BUIKSTRA, J. E., 1981: Soil pH, Bone Preservation, and Sampling Bias at Mortuary Sites, *American Antiquity* 46, No. 3, 566–571. <https://doi.org/10.2307/280601>
- HILLSON, S., 2001: Recording Dental Caries in Archaeological Human Remains, *International Journal of Osteoarchaeology* 11, 249–289. <https://doi.org/10.1002/oa.538>
- HORÁČKOVÁ, L.–STROUHAL, E.–VARGOVÁ, L., 2004: Základy paleopatologie. Panoráma biologické a sociokulturní antropologie 9 (Malina, J., ed.). Brno.
- CHARVÁTOVÁ, K., 2013: Dějiny cisterckého řádu v Čechách. 1142–1420. Praha.
- JAROŠOVÁ, I., 2016: An Investigation of Dental Health in the Migration Period: A Case Study from Prague-Zličín, Czech Republic, *Interdisciplinaria Archaeologica* VII, 33–54. <https://doi.org/10.24916/iansa.2016.1.2>
- KAREL, T.–FOUD, K., 2000: Jižní Plzeňsko II. Domažlice.
- KELLER, P., ed., 2010: Glaube und Aberglaube: Amulette, Medaillen und Andachtsbildchen, *Ausstellungskataloge des Dommuseums zu Salzburg*. Salzburg.
- KRAUSE, CH. L.–MISHLER, C., 1993: First Edition of Standard Catalog of World Coins 1601–1700. Eighteenth Century, 54, 56, 63, 82, 93, 241, 291, 305, 417, 904, 910, 915. Iola (WI).
- 1996: Standard Catalog of World Coins 1601–1700, 86, 111, 293, 499, 555, 601n, 689–690, 634–637, 702–703, 901, 973, 986–987. Iola (WI).

- KŘIŠŤAN, F., 1989: 800 let Vrčeně. 1189–1989. Vrčeň.
- KÜRZEDER, CH., 2005: Als die Dinge heilig waren. Gelebte Frömmigkeit im Zeitalter des Barock. Regensburg.
- LOVEJOY, C. O., 1985: Dental wear in the Libben population: Its pattern and role in the determination of adult skeletal age at death, *American Journal of Physical Anthropology* 68, 47–56. <https://doi.org/10.1002/ajpa.1330680105>
- MARESH, M. M., 1970: Measurements from roentgenograms. *Human Growth and Development* (McCammon, R. W., ed.). Springfield.
- MURAIL, P. a kol., 2005: Murail, P.–Bruzek, J.–Houët, F.–Cunha, E., DSP: A tool for probalistic sex diagnosis using worldwide variability in hip-bone measurements, *Bulletins et mémoires de la Société d'Anthropologie de Paris* 17(3–4), 167–176. <https://doi.org/10.4000/bmsap.1157>
- OMELKA, M., 2006: Nález neobvykle členěného medailonu s vyobrazením kříže svatého Benedikta a Zachariášova požehnáni z Šporkovy ulice čp. 332/III v Praze, *Archeologica Pragensia* 18, 144–152.
- OMELKA, M. a kol., 2018: Omelka, M.–Petřík, J.–Prokeš, J.–Řebounová, O.–Šlancarová, V., Soubor knoflíků ze zaniklého hřbitova při kostelu sv. Jana v Oboře (Praha – Malá Strana), *ASČ* 22, 709–744.
- OMELKA, M.–ŘEBOUNOVÁ, O., 2012: Soubor medailonů a feniků se symbolikou sv. Benedikta ze zaniklého hřbitova při kostelu sv. Jana v Oboře (Praha – Malá Strana), *ASČ* 16, 983–1019.
- 2015: Rozbor hrobových nálezů duchovní povahy z novověkého pohřebiště u kostela sv. Máří Magdalény v Plzni. In: *Od špitálu ke galerii, archeologické poznání vývoje lokality „U Zvonu“ v Plzni* (Dudková, V.–Orna, J., edd.), 78–99. Plzeň.
- 2015a: Rozbor hrobových nálezů duchovní povahy z novověkého pohřebiště u kostela sv. Máří Magdalény v Plzni. In: *Od špitálu ke galerii, archeologické poznání vývoje lokality „U Zvonu“ v Plzni* (Dudková, V.–Orna, J., edd.), 100–111. Plzeň.
- OMELKA, M.–ŘEBOUNOVÁ, O.–ŠLANCAROVÁ, V., 2010: Soubor křížků ze zaniklého hřbitova při kostelu sv. Jana v Oboře (Praha-Malá Strana). II. Speciální kříže, *ASČ* 14, 467–520.
- OMELKA, M.–ŠLANCAROVÁ, V., 2013: Nálezy šperků, devocionálií a součástí oděvů z kostela svatého Jakuba v Jihlavě, *AVV* 3, 75–132.
- ORTNER, D. J., 2003: Identification of pathological conditions in human skeletal remains. USA: Elsevier.
- ORTNER, D. J.–AUFDERHEIDE, A. C., 1991: *Human Paleopathology, Current Syntheses and Future Options*. USA: Smithsonian Institution.
- PROFOUS, A.–SVOBODA, J., 1957: *Místní jména v Čechách*, IV. Praha.
- PŘIBIL, B., 1938: *Soupis československých svátostek, katolických medailů a jetonů*. Praha.
- ROBERTS, Ch. A.–BUIKSTRA, J. E., 2003: *Bioarchaeology of Tuberculosis. A Global View on a Reemerging Disease*. University Press of Florida.
- SCHMITT, A., 2005: Une nouvelle méthode pour estimer l'âge au décès des adultes à partir de la surface sacro-pelvienne iliaque a new method to assess adult age at death from the iliac sacro-pelvic surface, *Bulletins et Mémoires de la Société d'Anthropologie de Paris* 17, 1–13. <https://doi.org/10.4000/bmsap.943>
- SJØVOLD, T., 1990: Estimation of stature from long bones utilizing the line of organic correlation, *Human Evolution* 5, 431–447. <https://doi.org/10.1007/BF02435593>
- STROUHAL, E., 1964: Příspěvek k paleopatologii chrupu starší doby bronzové. In: *Některé stomatologické problémy*. Sborník k šedesátinám prof. Škalouda (Tesař, R., ed.), 49–83. Praha.
- ŠTAJNOCHR, V., 2010: *Kult španělského kříže*. Praha.
- UBELAKER, D. H., 1989: *Human Skeletal Remains: Excavation, Analysis, Interpretation*. Washington.
- VLČEK, E., 1980: Odhad stáří jedince stanovený na kosterním materiálu podle stupně osifikace chrupavky štítné, *Soudní lékařství* 25, 6–11.
- WALDRON, T., 2009: *Paleopathology*. Cambridge University Press.
- WALRATH, D. E.–TURNER, P.–BRŮŽEK, J., 2004: Reliability test of the Visual Assessment of Cranial Traits for sex Determination, *American Journal of Physical Anthropology* 125, 132–137. <https://doi.org/10.1002/ajpa.10373>

Zusammenfassung

Archäologische Grabung an der Laurentiuskirche in Vrčeň (Bezirk Pilsen-Süd)

Die Gemeinde Vrčeň liegt ca. 35 km südöstlich von Pilsen und 4 km nordöstlich von Nepomuk (Landkreis Pilsen, Bezirk Pilsen-Süd). Die erste schriftliche Erwähnung des Dorfes stammt aus dem Jahr 1189. Nach 1419 wurde gehörte es über einen Zeitraum von über 400 Jahren zur Herrschaft Grünberg (Zelená Hora). Der Dorfkern besteht aus einem relativ ausgedehnten und leicht nach Norden abfallenden Dorfplatz. An der höchsten Stelle am nordöstlichen Rand des Dorfplatzes steht die erstmals im Jahr 1352 erwähnte und von einem verschwundenen Friedhof umgebene Laurentiuskirche. Nördlich der Kirche stehen zwei zweistöckige Schulgebäude auf dem Dorfplatz.

Die archäologische Rettungsgrabung wurde im November 2018 im Zusammenhang mit Bauarbeiten durchgeführt, die zwecks Vergrößerung des Objektes der örtlichen Grundschule an der Stelle des zwischen der Schule und der Laurentiuskirche liegenden Parks erfolgten. Bei der Freilegung der Fläche wurde das Relikt einer Friedhofsmauer entdeckt, welche die untersuchte Fläche über eine Ausdehnung von ca. 100 m² in zwei Teile teilte. Die Mauerwerksstruktur der Friedhofsmauer entspricht der Barocktradition, die Mauer wird noch auf einer Karte des Stablen Katasters dargestellt (1824–1843). Im näher zum bestehenden Objekt der Grundschule liegenden Nordteil mit einer ca. 80 m² großen Fläche befanden sich einige eingetiefte Objekte und vor allem eine Kalkgrube. In dem anderen Teil der verdeckten Fläche (ca. 20 m²) befand sich zwischen dem Grabenrand und dem Friedhofsmauerrelikt ein Teil des verschwundenen Friedhofs.

Dort konnten insgesamt 38 Bestattungen von in anatomischer Lage beigesetzten Individuen freigelegt werden. Die Bestattungen wurden anschließend arbiträr in vier Grabebenen unterteilt. Der Komplex besteht aus insgesamt elf minderjährigen und siebenundzwanzig erwachsenen Individuen. Konkret handelt es sich um ein Individuum in der Altersgruppe *infans Ib* (0,5–7 Jahre, ab Durchbruch des ersten Zahns); um vier Individuen *infans II* (7–14 Jahre, ab Durchbruch des ersten bleibenden Backenzahns); um sechs Individuen *juvenis* (14–21 Jahre, ab Durchbruch des zweiten bleibenden Backenzahns); um achtzehn Individuen in der Gruppe *adultus* (21–40 Jahre, ab Abschluss aller Wachstumsfugen) und um neun als *älterer adultus* (> 40 Jahre) bezeichnete Individuen. Der durchschnittliche quantitative Erhaltungsgrad des Komplexes erreicht den Wert von 32 %. Die durchschnittliche Größe aller Individuen betrug 163,2 cm. Das Geschlecht wurde lediglich bei den erwachsenen Individuen geschätzt, bei denen der Erhaltungsgrad dies erlaubt hat. Die Gruppe der siebenundzwanzig erwachsenen Individuen besteht aus sechs Männern, sieben Frauen und einem indifferenten Individuum. Bei vierundzwanzig Individuen konnte das Geschlecht nicht geschätzt werden (elf minderjährige Individuen und dreizehn aufgrund des schlechten Erhaltungsgrades).

Während der Grabung hat man bei den Beigesetzten auch Grabbeigaben entdeckt, die aus 13 neuzeitlichen Devotionalien (sieben religiöse Medaillons und sechs lateinische Kreuze) und aus einem neuzeitlichen Bekleidungsaccessoire (Knopf) bestanden. Die sieben religiösen Medaillons wurden in der Zeit zwischen der ersten Hälfte des 18. bis zur ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts hergestellt. Von den ikonographischen Motiven konnten auf den Medaillons zwei Darstellungen des heiligen Benedikt und jeweils zwei Attribute des heiligen Benedikt, des heiligen Johannes Nepomuk, der heiligen Rosa von Lima, des heiligen Franz Xaver und des heiligen Antonius von Padua identifiziert werden. Außer den Medaillons wurden bei der Grabung insgesamt sechs Kreuze entdeckt, die in der Zeit zwischen der Wende des 18. und 19. und der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts hergestellt wurden. Alle Kreuze können mit hoher Wahrscheinlichkeit als sog. Credo-Kreuze bezeichnet werden, das sind die Kreuze, welche den Anfang des Rosenkranzes, dem Gebet des Apostolischen Glaubensbekenntnisses (lateinisch Credo), symbolisieren, und zwar mit der Annahme, dass sie ursprünglich Bestandteile von heute nicht mehr erhaltenen, aus Holz oder anderen organischen Materialien hergestellten Rosenkränzen waren. Der Komplex

der gefundenen Devotionalien liefert keine revolutionären Neuigkeiten, seine Wichtigkeit beruht darauf, dass er die Standardzusammensetzung von Grabbeigaben im neuzeitlichen, katholischen Begräbnisritus in Böhmen repräsentiert.

Bei der archäologischen Grabung fanden sich in zwei Gräbern des frühneuzeitlichen Friedhofs in Vrčeň auch Münzen (eine gewisse Barschaft, welche die Verstorbenen zum Zeitpunkt der Bestattung bei sich hatten). Anschließend hat man 2019 während der Untersuchung der Friedhofsfläche noch weitere Münzen, offenbar verloren gegangene Exemplare, gefunden. Unter den einzelnen Fundkomplexen gab es keine besonderen Unterschiede, weder zeitlich, noch geographisch, noch nominal. In Grab Nr. 5 befanden sich 28 Münzen aus den Jahren 1624–1728, aus Grab Nr. 30 stammen 26 Münzen aus den Jahren 1624–1729, und die nachträglich auf der Friedhofsfläche gefundenen acht Münzen stammen aus den Jahren 1626–1727. Insgesamt verfügen wir somit über 62 Münzen, und den jüngsten Exemplaren nach können wir den Deponierungshorizont auf das Jahr 1729 datieren. Von allen 62 Münzen hatten nur 15 Münzen einen mittleren Wert (Groschen, Halbbatzen, Weißpfennige), ferner 47 Kleinmünzen (Kreuzer, Greschle und Halbkreuzer). Keine Münze hatte einen höheren Wert. Landschaftlich sind Münzen aus 24 Ländern und freien Städten sowie von 26 Münzherren vertreten, und zwar von 19 Feudalherren und aus sieben Städten. Die meisten Münzen stammen aus der Grafschaft Montfort (15 Exemplare, alles Kreuzer, darüberhinaus noch von einem einzigen Münzherrn), was ein Viertel des Komplexes ausmacht.

Zu den wichtigsten Ergebnissen der archäologischen Rettungsgrabung zählt die Entdeckung der intakt erhalten gebliebenen mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Situationen im Dorfkern von Vrčeň sowie die Erweiterung des Erkenntnishorizonts was die Art und Weise der Bestattungen in der frühen Neuzeit in diesem Gebiet angeht. Die Grabung verhalf ebenfalls dazu, sich eine Vorstellung vom Leben, Tod und dem Gesundheitszustand der örtlichen Bevölkerung in der betreffenden Epoche zu machen und ermöglichte es, sowohl einen Einblick in die geistige Welt eines Individuums, als auch insgesamt in die Zeit der Frömmigkeit der Barockzeit in diesem Teil Westböhmens zu nehmen.

Mgr. Jiří **Bouda**, Muzeum jižního Plzeňska v Blovicech, Hradiště 1, 336 01 Blovice, Česká republika, bouda@muzeum-blovice.cz

PhDr. Miroslav **Hus**, Západočeské muzeum v Plzni, Kopeckého sady 2, 301 00 Plzeň, Česká republika, mhus@zcm.cz

PhDr. Martin **Omelka**, Archiv hlavního města Prahy, Archivní 6, 149 00 Praha 4, Česká republika, Martin.Omelka@praha.eu

Mgr. Otakara **Řebounová**, Archiv hlavního města Prahy, Archivní 6, 149 00 Praha 4, Česká republika, Otakara.Rebounova@praha.eu

Mgr. Jiří **Šneberger**, Západočeské muzeum v Plzni, Kopeckého sady 2, 301 00 Plzeň; CRL DRD, Ústav jaderné fyziky AV ČR, Na Truhlářce 39/64, 180 86 Praha; Katedra genetiky a mikrobiologie Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy, Viničná 5, 128 43 Praha 2; Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i., Letenská 4, 118 01 Praha, Česká republika, jsneberger@zcm.cz

Toto dílo lze užit v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.

